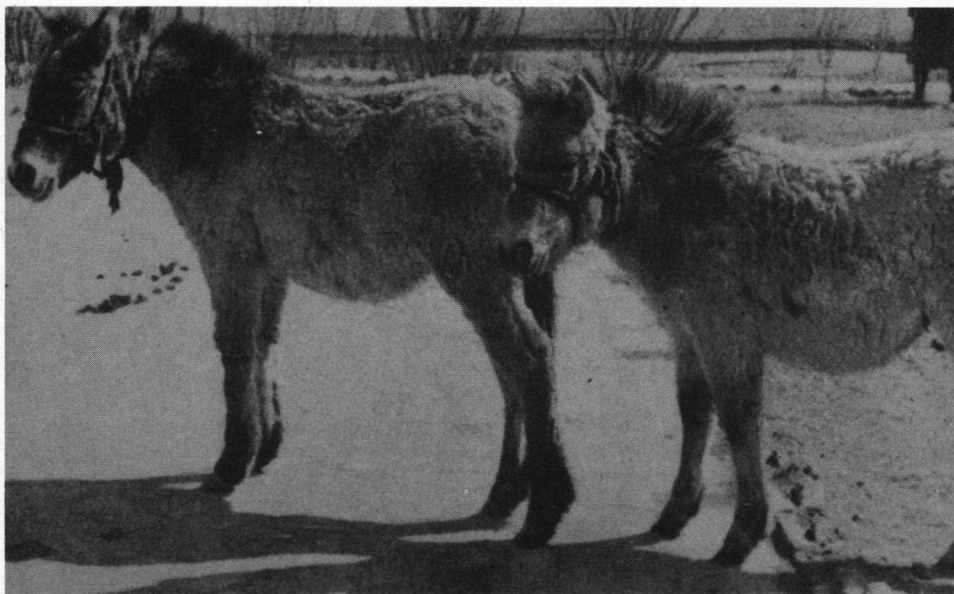

Is er nog toekomst voor het Przewalski-Paard?

J.G. Bouman

Eind van de vorige eeuw dacht men dat er op onze aardbodem geen wilde paarden meer voorkwamen. Het was daarom zeer opmerkelijk, dat de Russische ontdekkingsreiziger Nikolaj Przewalski, tijdens zijn tweede ontdekkingsreis door Centraal-Azië in 1878, wilde paarden aantrof in Zuidwest-Mongolië en de daar aangrenzende gebieden.

Tussen 1899 en 1903 werd een aantal van hen gevangen. Na een langdurige reis kwam een 53-tal op dertien bestemmingen, dierentuinen, parken en landgoederen in Europa en Noord-Amerika, aan. Slechts aan weinigen gelukte het met Przewalski-Paarden te fokken. Het gevolg hiervan is dat de huidige Przewalski-paardfokkerij gebaseerd is op slechts twaalf wildgevangen voorouders, waarvan er één nog in 1947 gevangen werd. Tot aan de Tweede Wereldoorlog bleef het aantal, in gevangenschap levende Przewalski-Paarden, tamelijk constant en varieerde tussen de veertig en de vijftig paarden.

Ook de Tweede Wereldoorlog eiste zijn tol en een aantal Przewalski-Paarden stierven door oorlogsgeweld. In 1945 waren er nog 31 over.

Direct na de Tweede Wereldoorlog gelukte

Twee veulens die gevangen zijn in 1942. Reproductie uit het boek *Equus*, Berlijn 1967.
Foto: Prof. dr. A. Bannikov.

het slechts de dierentuin van Praag en die van München de Przewalski-paardfokkerij weer van de grond te krijgen. Nu was het slechts een negental Przewalski-Paarden die de grondslag legden voor de na-oorlogse fokkerij.

Voor de oorlog werd er zeer éézijdig gefokt en onderlinge uitwisseling van Przewalski-Paarden kwam bijna niet voor. In de dierentuin van München en Praag ving de fokkerij na de Tweede Wereldoorlog aan met onverwante dieren. Het gevolg was dat er een groot aantal veulens geboren werd. Hiermee fokte men in de tweede en derde generatie na de Tweede Wereldoorlog weer verder waardoor

de inteelt weer enorm steeg. De gevolgen bleven niet uit. In de periode 1956/1966 werd 22% van de Przewalski-Paarden ouder dan twintig jaar. In de periode 1966/1974 bedroeg dit percentage slechts 2,4%. Ook de veulensterfte was groot en bedroeg in enkele jaren van de tweede periode meer dan 50%, die stierven voor ze drie jaar oud waren.

Beengebreeken en bewegingsstoornissen dienen zich aan (ataxia). Daarnaast zijn er ook verschillende klophengsten ontdekt en merries met een te klein ovarium. Deze ziekten en gebreken hebben waarschijnlijk een erfelijke basis.

Ondanks dit alles en door de inzet van de dieren tuinen vermeerderde het Przewalski-paardenbestand geleidelijk.

Verschillende dieren tuinen en parken gingen de Przewalski-Paarden wat meer ruimte geven en ook werd er meer gefokt met niet verwante Przewalski-Paarden.

De ruimten waar Przewalski-Paarden gehouden worden blijven echter maar zeer beperkt, slechts een twaalfstal, van de 94 ruimten waar per 1-1-1980 Przewalski-Paarden verbleven was groter dan één hectare en slechts 21 van deze ruimten zijn begroeid met gras.

De Stichting tot Behoud en ter Bescherming van het Przewalski paard te Rotterdam heeft een uitgebreid systeem opgesteld hetwelk gebaseerd is op het stamboek van dr. Jiri Volf, dat door de dieren tuin van Praag uitgegeven wordt. Dit systeem biedt de mogelijkheid een fokplan op te bouwen en fokadviezen te geven betreffende bloedvoering en inteelt. Ook de gegevens die u in dit artikel aantreft zijn afkomstig uit dit systeem.

Hoewel er de laatste tijd weer wat berichten opduiken dat er nog Przewalski-Paarden in het wild gezien zijn is de mogelijkheid dat ze in het wild uitgestorven zijn of anders in de toekomst uit zullen sterven toch zeer groot. Men kan wel stellen dat het behoud van het Przewalski-Paard, zo goed als zeker afhankelijk is van de populatie in dieren tuinen en privé-parken. Per 1 januari 1982 waren dat er 464 verspreid over 81 dieren tuinen in de gehele wereld.

Onder invloed van de mens werd voor de Przewalski-Paarden een geheel nieuw milieu gecreëerd waar de mens selecteert en bepaalt en dat sterk afwijkt van het leven in de vrije wildbaan en waar van natuurlijk gedrag nog maar nauwelijks sprake kan zijn. In de loop

Foto boven:
Kolonel N.M. Przewalski.

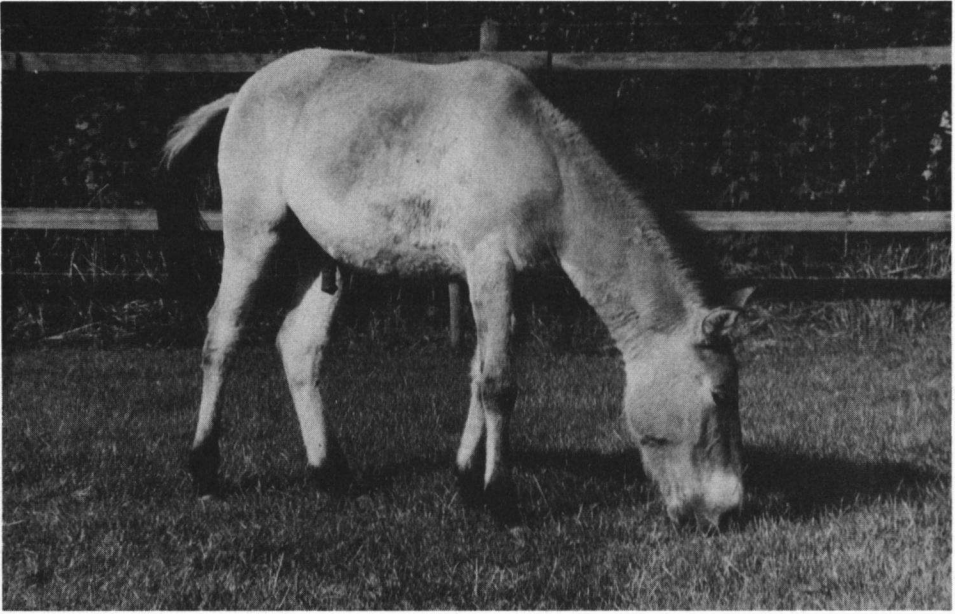
Foto rechtsboven:
Rondo de eerste hengst van de stichting in zijn voorlopige gebied in Natuurpark Lelystad. Op deze foto is Rondo één jaar.
Foto: Jacques Janssen.

Foto rechtsonder:
Natuurpark Lelystad.
Foto: Jacques Janssen.

der tijden heeft het wilde paard zich aan verschillende leefomstandigheden moeten aanpassen en heeft zich, daarmee rekening houdend, fysiek als gedragsmatig ontwikkeld.

Het Przewalski-Paard is een grazer, die op zoek naar voedsel en water door een groot leefgebied trok. In vrijheid levende paarden besteden het grootste deel van de dag aan grazen, rusten en trekken. De sociale organisatie wordt gekenmerkt door het leven in niet aan terrein gebonden harem- of familiegroepen, bestaande uit een volwassen hengst met een aantal merries en hun nakomelingen. De overige hengsten, van allerlei leeftijden, vormen hengstengroepen.

De veulens van verwilderde paarden blijven twee tot drie jaar bij de haremgroepen en vertrekken dan vrijwillig of worden weggejaagd. Jonge merries sluiten zich aan bij een andere familiegroep of vormen met een volwassen hengst uit een hengstengroep een nieuwe kudde. Jonge hengsten sluiten zich aan bij

een hengstengroep. Hierdoor is verwantschapsteelt bij in het wild levende paarden bijna uitgesloten, bovendien selecteert de natuur genadeloos, paarden met gebreken sterven onherroepelijk.

Deze sociale structuur geldt ook voor Przewalski-Paarden en is van groot belang voor

een goede voortplanting en dus van het behoud van de soort in de toekomst.

De haremhengst heeft het alleenrecht tot paren, hetgeen ook door andere hengsten gerespecteerd wordt. De merries en veulens genieten door dit leven in groepsverband een voortdurende bescherming tegen indringers

en roofdieren. Als de groep rust zijn er altijd een aantal paarden die waken. In de loop van de evolutie hebben de paardachtigen zich gespecialiseerd in snelheid en waakzaamheid. De vlucht is zijn beste verdediging en de vluchtafstand is groot. Als men van deze algemene aspecten van de levenswijze van de Przewalski-Paarden in het wild kijkt naar de Przewalski-Paarden die in gevangenschap verblijven is het verschil wel erg groot.

- In het wild komt inteelt niet voor. In dierenparken wordt ingeteeld bij schering en inslag. Indien er tussen de dierenparken een onderlinge nauwe samenwerking tot stand zou worden gebracht is het mogelijk tot een derde terug te brengen.

- Natuurlijke selectie in dierenparken komt niet voor, elke hengst en elke merrie kan voor de fokkerij ingezet worden.

- Het is onmogelijk dat de dierenparken en parken de vrije natuur kunnen nabootsen, laat staan benaderen. Daardoor zullen ze nooit aan de behoefte van dieren die in de vrijheid behoren te leven kunnen voldoen:

Het wilde paard heeft ruimte nodig om zich te kunnen bewegen. Het is voor zijn dagelijks activiteitenpatroon belangrijk dat het kan grazen.

Het is een sociaal levend dier, gewend aan het leven in groepsverband onder leiding van een hengst. Alle ruimten zouden zodanig moeten zijn dat Przewalski-Paarden in een familiegroep gehouden kunnen worden, waarvan de samenstelling constant is en dag en nacht de hengst aanwezig is.

Jonge hengsten leven in het wild eveneens in groepsverband.

Ruimten voor hengstengroepen is zeer belangrijk.

Voor het behoud van het Przewalski-Paard als wild dier met wild karakter is het belangrijk dat de directe invloed van de mens zo klein mogelijk is. Dit is in dierenparken door verzorgers en door publiek niet mogelijk.

Als men dit alles onder de loep neemt, doet men levensgroot de vraag op of men niet bezig is in dierenparken, een dierenpark-Przewalski-Paard te fokken in plaats van een wild paard en in hoeverre men bezig is het Przewalski-Paard te domesticeren.

Het Przewalski-Paard, het laatste nog levende oerwildpaard, wordt opnieuw bedreigd, nu in zijn natuurlijke wildgedrag en als wild paard. Daarom heeft de Stichting tot Behoud en ter Bescherming van het Przewalski Paard twee plannen ontwikkeld.

Het ene plan beoogt, door hengstenuitwisseling, de inteelt voor Przewalski-Paarden in dierenparken te verminderen.

Het tweede plan houdt zich bezig met het opnieuw uitzetten van Przewalski-Paarden in het wild.

Deze plannen werden ingediend bij de Internationale Unie voor Natuurbescherming, in Gland, Zwitserland. Om een heel lang verhaal kort te maken: het plan werd geaccepteerd en heeft een projectnummer gekregen. Het is ingeschreven onder nummer 3077.

Aan het tweede plan willen wij wat meer aandacht besteden.

Door de tachtig jaar gevangenschap in dierenparken en alle problemen daaraan verbonden, is een directe introductie in het wild niet mogelijk. Daarom is er een tussenfase ingelast en wel die van semi-reservaten. Hier van zouden er minimaal 6 moeten komen om de genetische variatie zo groot mogelijk te houden en de inteelt terug te brengen. Ze zouden minimaal 40 ha groot moeten worden en de Przewalski-Paarden die daar in worden ondergebracht, zouden onder semi-wildomstandigheden moeten leven.

In de semi-reservaten worden gezonde paarden ingebracht, zonder gebreken. De merries moeten in combinatie met de hengst, laag ingeteelde veulens voortbrengen. Ze zullen zelf hun voedsel moeten zoeken en alleen in zeer bijzondere gevallen zal worden bijgevoerd. Ingrijpen van de mens zal alleen dan plaatsvinden als dat absoluut noodzakelijk is. Wel zal voor noodgevallen in ieder gebied een kraal zijn, waar paarden geïsoleerd kunnen worden.

Wij zijn van mening, dat Przewalski-Paarden die in deze semi-reservaten geboren worden en onder semi-wildomstandigheden opgroeien, weer uitgezet kunnen worden in het wild, zich daar kunnen handhaven en zich voortplanten.

Toen deze plannen een projectnummer hadden gekregen werd het mogelijk om tezamen met verschillende nationale Wereld Natuur Fondsen te gaan werven.

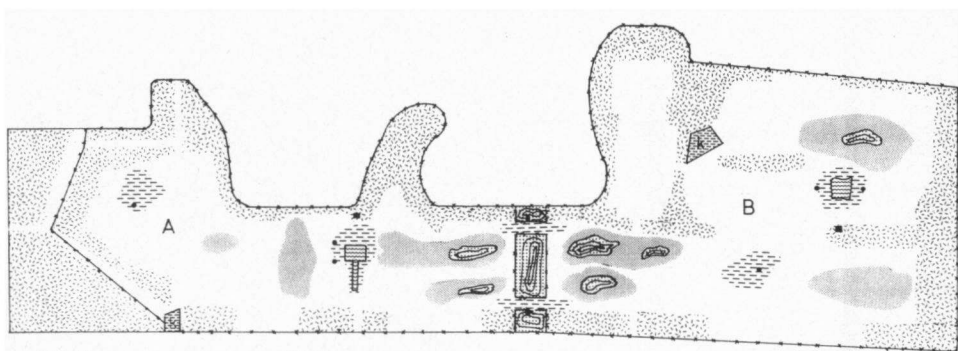

De Stichting tot Behoud en ter Bescherming van het Przewalski Paard, en het Wereld Natuur Fonds-Nederland, hebben daarvoor samen een stichting opgezet: 'Stichting Reserven Przewalski Paard Nederland', om aan-

Foto boven:
Leslie, een hengstveulen van Marwell Zoological Park in wintervacht.

Foto onder:
Wildpark in Port Lymne, Groot-Brittannië.
Foto's: A. Groeneveld.

bosjes en struiken	hooggelegen weide
verharde grond, kraal	heuvels
drinkplaats	omheining
zand	observatiepost
laaggelegen weide	schuurpaal

Plattegrond Natuurpark Lelystad.

koop van paarden mogelijk te maken. Het is de bedoeling dat ook in andere landen dergelijke stichtingen opgericht worden. Deze landelijke stichtingen zouden dan overkoepeld moeten worden door een internationale stichting, die als één van zijn voornaamste taken zou hebben, het fokplan te bewaken.

Zoals gezegd is het in Nederland al zo ver, dat er een Nederlandse Stichting Reservaten Przewalski Paard is.

Tien Przewalski-Paarden zijn reeds aangekocht en er worden onderhandelingen gevoerd over nog drie hengsten en drie merries. Deze stichting heeft op dit moment twee terreinen in Nederland tot zijn beschikking en wel de Przewalski-paard-weide in Natuurpark Lelystad, aangeboden door de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders, in samenwerking met Artis, en een hengstengebied bij Nijmegen, aangeboden door het Staatsbosbeheer.

Over een derde gebied in Nederland zijn de onderhandelingen in zeer vergevorderd stadium.

Ook in Frankrijk zijn er besprekingen gaande over de oprichting van een Franse stichting 'Reservaten Przewalski Paard'.

Een 120 hectaren groot, omheind gebied, in Zuid-Frankrijk, zou dan het semi-reservaat in Frankrijk kunnen worden.

In een allereerste fase is er contact opgenomen voor een semi-reservaat in de Verenigde Staten van Noord Amerika.

Hoe groot een gebied moet zijn om er twee kuddes Przewalski-Paarden op te houden is niet bekend. In Port Lympne (Groot-Brittan-

nië), hebben ze geprobeerd een gemengde kudde en een kleine hengstenkudde tezamen op een gebied van 8,5 hectaren te laten lopen. Na enkele maanden bleek dit niet mogelijk.

In Natuurpark Lelystad wordt het gebied ongeveer 32 hectaren. Het probleem bij Przewalski-Paarden is, dat jonge hengsten en jonge merries, één tot twee jaar oud, uit de kudde gestoten worden. De jonge hengsten kunnen dan naar het hengstengebied over gebracht worden. Met de jonge merries moet dan een nieuwe familiegroep samengesteld worden met een onverwante hengst. Of deze twee familiegroepen naast elkaar in Natuurpark Lelystad kunnen lopen moet afgewacht worden.

Daarom hebben wij dwars door het gebied een heuvelrug gepland. De twee gebieden A en B, die hierdoor ontstaan, zijn door twee openingen met elkaar verbonden. Aan weerszijde van de heuvelrug zijn heuvels en bosjes gepland. Hierdoor wordt het voor de Przewalski-Paarden gemakkelijker elkaar te ontlopen. Uit gedragsstudies van verwilderde paarden is bekend, dat de jacht op elkaar ophoudt zodra ze elkaar uit het oog verliezen. Mochten zich toch nog problemen voordoen, dan is het altijd mogelijk de openingen af te sluiten.

Op één deel loopt dan de kudde volwassen Przewalski-Paarden op het andere de jongeren.

De begroeiing is natuurlijk ook van groot belang. De grond wordt niet bemest en als de tijd daar is dat men gaat inzaaien worden delen van het gebied nog verarmd door er een laag zand op te brengen. De ingezaaide gras- en kruidensoorten zullen van een harde kwaliteit moeten zijn, waarbij gestreefd wordt naar een hoog vezelgehalte en een laag eiwit-

gehalte. Dit is belangrijk voor de spijsvertering. Door de grond zo te bewerken krijgen de Przewalski-Paarden de mogelijkheid om te kiezen uit een uitgebreid voedselassortiment.

Elk deel van het semi-reservaat krijgt een

Hengstengebied bij Nijmegen.
Foto's: A.M. Groeneveld.

eigen drinkplaats. Deze worden zo groot, dat de paarden er in de zomer in kunnen lopen. Langs de drinkplaatsen komt een tien tot vijftien meter brede zandstrook om de paarden gelegenheid te geven lekker te kunnen rollen. Dit doen ze namelijk veel als ze gedronken hebben. In deze strook worden nog enkele schuurpalen geplaatst. Deze worden ook elders in het terrein neergezet. Op verschillende plaatsen zijn bomen en bosjes gepland. Een deel van deze bosjes, zeker in de aanvang, zullen met gaas afgezet moeten worden om de struiken en bomen de kans te geven te groeien. De blaadjes en twijgen, die door het gaas groeien, kunnen ze dan afknabbelen.

Langs het gebied komt een bosrand. Dit is belangrijk voor de wind, maar ook voor de merries die een veulen moeten krijgen, ze zonderen zich dan graag van de kudde af.

Verspreid over het gehele terrein liggen heuvels. Hierdoor is het voor de hengst mogelijk zijn gebied te overzien. Langs een deel van het terrein komen paden te lopen, het andere deel kunnen ze dan gebruiken als rustgebied. In beide gevallen is een vangkraal gepland om het mogelijk te maken enkele Przewalski-Paarden te isoleren.

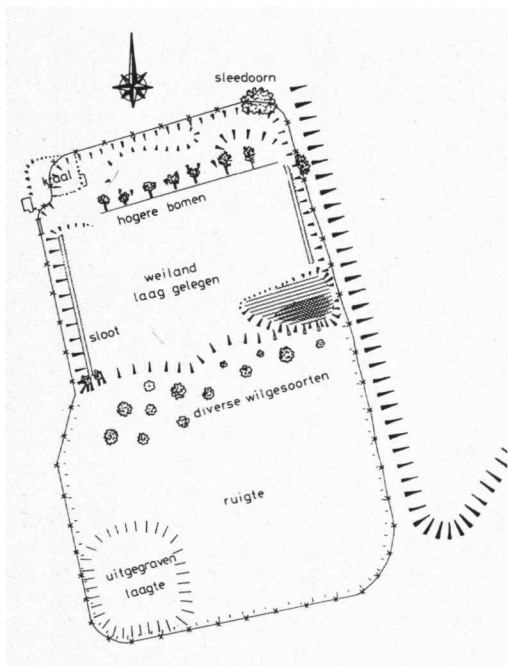
Frösö Zoo park, Zweden.
Foto: Frösö Zoo Park

Hoewel wij het ingrijpen van de mens tot een minimum willen beperken, zal het toch in de semi-reservaten mogelijk moeten zijn, bijvoorbeeld als er oude veulens uit het terrein gehaald moeten worden om overgeplaatst te worden naar een ander gebied, de Przewalski-Paarden te vangen. Ook als het nodig is, dat de Przewalski-Paarden een wormkuur moeten hebben moet het mogelijk zijn om ze te isoleren.

Op plaatsen, waar te verwachten is dat de paarden er veel zullen komen, drinkplaatsen, vangkraal en doorgangen, worden observatieposten gebouwd.

Hierdoor wordt het mogelijk het gedrag van de Przewalski-Paarden goed te observeren en kunnen wij bekijken of de opzet, die wij mensen hebben uitgedacht, verantwoord is voor de Przewalski-Paarden.

Op het ogenblik lopen er in Natuurpark Lelystad een hengst en vier merries in een voorlopig gebied. Eind 1984 zal de helft van het definitieve gebied gereedkomen, in de loop van 1985 het overige gedeelte.

Hengstengebied bij Nijmegen.

Het hengstengebied bij Nijmegen is een bestaand gebied waar op het ogenblik vijf hengsten lopen. Dit gebied is gesitueerd op een deel van een voormalige steenfabriek. Na de Tweede Wereldoorlog meende men, dat men er goed aandeel opnieuw op de grens met Duitsland een defensielinie aan te leggen. Er werden dijken aangelegd en een groot deel van het terrein werd opgespoten met zand, van uit de buurt gelegen plassen. Op een deel werden bunkers en geschutstellingen gebouwd. Hiermee werd de basis gelegd voor het terrein in zijn huidige vorm. Al spoedig zag men in dat deze defensiewerken nutteloos waren. Vanaf 1958 werd het terrein weer in gebruik genomen voor de steenfabricage. Dit duurde tot 1975, toen werd het opgekocht door Staatsbosbeheer. Intussen had men op verschillende plaatsen grote hoeveelheden puin gestort, welke evenals de bunkers met zand en aarde bedekt werden. Hierdoor is een zeer gevarieerd gebied ontstaan. Het noordelijke deel met de, met zand en grond bedekte bunkers, het lager gelegen centrale grasland en het hoog gelegen zuidelijke terrein gedeelte met ruige begroeiing. Het gehele terrein is afgezet met ten dele een 1.80 meter hoge afrastering en ten dele door wallen waarop een lage afrastering geplaatst is. Mo-

menteel is dit gebied 14 hectaren groot. In de komende jaren zal dit nog uitgebreid worden tot ongeveer 25 hectaren. Ook hier willen wij gedragsonderzoek gaan doen.

Het derde gebied, waarover nog onderhandeld wordt, maar waar de kansen zeer goed liggen, zal ongeveer 220 hectaren groot worden. Een derde deel hiervan bestaat uit heide, de rest uit bossen afgewisseld door hier en daar kleine weideplaatsen.

Wij denken dat deze drie gebieden in de toekomst, aan een vijftigtal Przewalski-Paarden, de mogelijkheid bieden om in semi-wild omstandigheden te kunnen opgroeien en te leven. Hierdoor zal de mogelijkheid geschapen worden om ze eens, en laten wij hopen dat dit niet al te lang duurt, weer in het wild te kunnen uitzetten.

■ J.G. Bouman, Mathenesserstraat 101a, 3027 PD Rotterdam.

Wilt u meer informatie dan kunt u ten alle tijde terecht bij: De Stichting tot Behoud en ter Bescherming van het Przewalski Paard en de Stichting Reservaten Przewalski Paard Nederland, Nicolaas Beetsstraat 11a, 3027 AM Rotterdam.
Telefoon 010 - 37 04 47/37 65 13.

U kunt het werk van de stichting steunen door het kopen van een verzilverd Przewalski Paardje. Dit geld komt ten goede aan de semi-reservaten in Nederland.

Door overmaking van f 48,— op girorekening nr. 3808754 ten name van de Stichting tot behoud en ter bescherming van het Przewalski Paard, Nic. Beetsstraat 11a, 3027 AM Rotterdam, kunt u dit verzilverde Przewalski Paardje bestellen, met vermelding van 'Verzilverd Przewalski Paardje'.

Wij sturen het u dan zo snel mogelijk toe.

Stichting tot behoud en ter bescherming van het Przewalski Paard.